Valiokunnan lausunto SiVL 6/2022 vp– VNS 10/2021 vp

Sivistysvaliokunta

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Ulkoasiainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (VNS 10/2021 vp): Asia on saapunut sivistysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava ulkoasiainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:
- Ihmisoikeussuurlähettiläs Rauno Merisaari, ulkoministeriö
- apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- kulttuuriasiainneuvos Satu Heikkinen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- lakimies Sonja Vahtera, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- opetusneuvos Satu Honkala, Opetushallitus
- johtaja Marjo Mäenpää, Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore
- yhteiskuntasuhteiden erityisasiantuntija Karoliina Ketola, Suomen Olympiakomitea ry
- puheenjohtaja Sari Kokko, Vammaisfoorumi ry

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:
- Taiteen edistämiskeskus
- Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti
- Suomen Kuntaliitto
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Ammattiosaamisen kehittämisyhdistys AMKE ry
- Bildningsalliansen rf
- Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf
- Kansalaisopistojen liitto KoL ry
- Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto — SAKKI ry
- Suomen Kansanopistoyhdistys ry
- Suomen Lukiolaisten Liitto ry
- Suomen Opiskelija-Allianssi — OSKU ry
- Suomen opiskelijakuntien liitto — SAMOK ry
- Suomen UNICEF ry

Valmis
5.0

- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry
- Vapaa Sivistystyö ry

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko linjaa pitkäjänteisesti Suomen perus- ja ihmisoikeustoimintaa. Selonteko perustuu hallitusohjelmaan ja on kiinteässä yhteydessä valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan.

Selonteon erityisinä teemoina painottuvat toiminta ihmisoikeuksien täytäntöönpanon edistämiseksi ja oikeusvaltioperiaatteen vahvistamiseksi sekä yhdenvertaisuuden, sukupuolten tasa-arvon ja osallistumisoikeuksien edistäminen. Lisäksi selonteossa on nostettu tarkempaan tarkasteluun digitalisaatioon ja tiedonvälitykseen sekä kestävään kehitykseen liittyviä perus- ja ihmisoikeusulottuvuuksia.

Kansallista, kansainvälistä ja EU-tason toimintaa painotetaan selonteossa erilaisin tavoin. Kansainvälisessä toiminnassa erityisiksi painopisteiksi on linjattu sukupuolten tasa-arvon ja haavoittuvimpien väestöryhmien oikeuksien edistäminen. Selonteko tuo myös esiin keskeisiä kansallisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä, joita kansainväliset ja eurooppalaiset ihmisoikeussopimusten valvontaelimet sekä asiantuntijat ovat nostaneet toistuvasti esiin.

Sivistysvaliokunta toteaa, että kansainvälisten ihmisoikeuskysymysten rinnalla on tärkeää pitää vahvasti esillä sitä, että myös Suomessa on edelleen useita ihmisoikeusongelmia. Esimerkiksi iäkkäiden ihmisten, muistisairaiden, vammaisten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien oikeudet yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen, esteettömyyteen, palvelujen saavutettavuuteen ja syrjimättömyyteen eivät aina toteudu riittävästi.

Sivistykselliset oikeudet

Sivistykselliset oikeudet ovat olennainen osa ihmisoikeuspolitiikkaa, ne ovat perustana muiden ihmisoikeuksien ja koko oikeusvaltioperiaatteen toteutumiselle. Selonteossa todetaan, että julkinen valta edistää Suomessa oikeutta kulttuuriin ja sivistykseen muun muassa tarjoamalla alueellisesti kattavia, esteettömiä ja saavutettavia sekä sisällöllisesti monipuolisia opetus-, kirjasto- ja kulttuuripalveluita sekä tukemalla mahdollisuuksia taiteelle, luovalle toiminnalle ja kulttuuriperinnön säilyttämiselle.

Laadukkaalla kasvatuksella ja koulutuksella pystytään monin tavoin vaikuttamaan ihmisoikeustilanteen paranemiseen sekä kotimaassa että maailmanlaajuisesti. Valiokunta pitää olennaisena kiinnittää huomiota kaikkiin niihin haasteisiin ja ongelmiin, jotka saattavat vaarantaa erityisesti lasten ja nuorten sivistyksellisten oikeuksien toteutumisen ja yhdenvertaisen oikeuden opetukseen, koulutukseen sekä kasvun ja oppimisen tukeen.

Sivistysvaliokunta pitää tärkeänä, että lapsen oikeuksien valvonta on yksi eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian laillisuusvalvonnan painopistealueista. Opetusta ja koulutusta koskevan asiaryhmän laillisuusvalvonnassa painottuvat saadun selvityksen mukaan oikeusturvan ja hyvän hallinnon lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien, vammaisten ja muiden tuen tarpeessa olevien lasten ja nuorten asema ja oikeudet.

Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomuksessa vuodelta 2020 on yhdeksi kymmenestä keskeisestä suomalaisesta perus- ja ihmisoikeusongelmasta katsottu, että viranomaisten tietoisuus perus- ja ihmisoikeuksista on joskus puutteellista, eikä niiden toteutumiseen ja edistämiseen kiinnitetä aina riittävästi huomiota. Valiokunta yhtyy selonteon kirjauksiin siitä, että viranomaisten ja viranhaltijoiden tietoisuuden lisääminen yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysvaatimuksista on tärkeää ja että perus- ja ihmisoikeuksien tuntemusta eri viranomaisissa tulee lisätä.

Perus- ja ihmisoikeuksien mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen edellyttää myös kasvatus- ja opetusalan henkilöstön osaamisen kehittämistä. Viranomaisen toiminnan lähtökohtana tulee olla lapsen oikeuksien turvaaminen, mikä edellyttää riittävästi tietoa perus- ja ihmisoikeuksista ja niiden merkityksestä käytännössä.

Kieli- ja kulttuuriryhmien oikeudet

Selonteossa todetun mukaisesti turvallinen oikeusvaltio edellyttää perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusturvan yhdenvertaista toteutumista sekä hyvien väestösuhteiden, osallisuuden ja osallistumisoikeuksien vahvistamista. Tiedon lisääminen ja huomion kiinnittäminen eri kieli- ja kulttuuriryhmien asemaan ja tarpeisiin (mukaan lukien romanikielisten, saamenkielisten ja viittomakielisten henkilöiden koulutuspolkujen vahvistaminen) on oleellisen tärkeää yhdenvertaisuutta ja osallisuutta edistettäessä.

Selonteossa tunnistetaan, että kielellisten oikeuksien käytännön toteutumisessa on yhä haasteita. Saadun selvityksen mukaan myös oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on noussut esiin puutteita liittyen esimerkiksi ruotsinkielisten varhaiskasvatuspalvelujen saatavuuteen ja viittomakielisten lasten oikeuteen saada varhaiskasvatusta äidinkielellään. Myös sivistysvaliokunta on kiinnittänyt huomiota viittomakielisten lasten asemaan (SiVM 5/2018 vp, SiVM 14/2021 vp) ja edellyttänyt viittomakielisten lasten oikeuksien toteutumista koskevan lakiesityksen tuomista eduskunnan käsittelyyn mahdollisimman pian. Niin ikään saamenkielisten lasten oikeuden koulutukseen tulee toteutua lainsäädännön mukaan kaikkialla Suomessa.

Sivistysvaliokunta toteaa, että hallitusohjelmaan sisältyy kirjauksia, joiden tavoitteena on edistää kielellisten oikeuksien toteutumista, kielten elinvoimaisuutta sekä suvaitsevampaa kieli-ilmapiiriä. Hallitusohjelman keskeisimmät kielipoliittiset kirjaukset koskevat uudistettua kansalliskielistrategiaa, kieli-ilmapiirin parantamista ja hallituksen kielipoliittista ohjelmaa.

Ihmisoikeuskasvatus ja osallisuus

Demokratia ja ihmisoikeudet ovat suomalaisen koulutuksen arvoperustan ydintä varhaiskasvatuksesta korkea-asteelle. Selonteko tähdentää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tärkeänä osana valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa. Sivistysvaliokunta on jo aiempaa valtio-

neuvoston ihmisoikeusselontekoa v. 2014 käsitellessään (SiVL 15/2014 vp) painottanut, että ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus ovat olennaisen tärkeitä edellytyksiä ihmisoikeustietoisuuden kehittymiselle ja viime kädessä ihmisoikeuksien toteutumiselle.

Selonteossa todetaan, että opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän vuosille 2020—2023. Ohjausryhmän tehtävänä on tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution eli oikeusasiamiehen, Ihmisoikeuskeskuksen ja sen valtuuskunnan yhteisen toiminnallisen strategian keskeisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä ja osaamista perus- ja ihmisoikeuksista. Esimerkiksi YK:n vammaisyleissopimusta ei tunneta vieläkään riittävästi, ja tietoisuutta sen sisällöstä ja velvoittavuudesta on valiokunnan näkemyksen mukaan edelleen lisättävä.

Ihmisoikeuskeskuksen keskeisenä tehtävänä on edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa. Ihmisoikeuskeskuksella on tärkeä rooli, kun se tukee opetusalan viranomaisten, oppilaitosten ja muiden toimijoiden työtä ihmisoikeuskasvatuksessa tuottamalla ja välittämällä tietoa ja oppimateriaaleja. Keskus myös seuraa perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvän opetuksen ja koulutuksen tilannetta Suomessa ja raportoi tästä muun muassa YK:lle.

Sivistysvaliokunta pitää selonteossakin painotettua osallisuuden vahvistamista tärkeänä. Kuten selonteossa on todettu, turvallinen oikeusvaltio edellyttää perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusturvan yhdenvertaista toteutumista sekä hyvien väestösuhteiden, osallisuuden ja osallistumisoikeuksien vahvistamista. Valiokunta korostaa erityisesti lasten ja nuorten osallisuuden ja osallistamisen merkityksellisyyttä. Sivistysvaliokunta on mm. koulutuspoliittisen selonteon käsittelyn yhteydessä (SiVM 19/2021 vp) kiinnittänyt huomiota lapsivaikutusten arvioinnin toteuttamisen sekä lasten ja nuorten kuulemisen tärkeyteen osana yhteiskunnallisten asioiden valmistelua.

Digitalisaatio ja tiedonvälitys

Selonteon digitalisaatiota ja tiedonvälitystä koskevassa kappaleessa tuodaan esille, että oikeus tietoon on keskeinen perus- ja ihmisoikeus. Digitalisaatioon liittyy myös tieteellisen tiedon tuottamisen, jakamisen ja hyödyntämisen suuri merkitys disinformaation torjumisessa. Selonteossa on tästä näkökulmasta tuotu esiin kansallisina vahvuuksina kaikkien lasten oikeus laadukkaaseen perusopetukseen, kirjastolaitos luotettavan tiedon tarjoajana sekä media- ja digitaalisen lukutaidon sisältyminen opetussuunnitelmiin ja faktantarkastus opetusmenetelmänä. Valiokunta pitää tärkeänä, että erityisesti lasten ja nuorten kriittistä digi- ja medialukutaitoa vahvistetaan edelleen.

Digitaalisuuteen liittyvät yhdenvertaisuuskysymykset koskevat paitsi tiedon myös teknologian saatavuutta. Selonteon mukaan julkisen vallan tulee huolehtia siitä, että Suomessa kaikilla on varallisuudestaan riippumatta pääsy digitaaliseen ympäristöön julkisissa palveluissa, esimerkiksi kouluissa tai yleisissä kirjastoissa. Selonteossa todetaan myös, että teknologian kehitykseen liittyvää eriarvoisuutta voidaan vähentää koulutuksella.

Valiokunta toteaa, että parhaimmillaan digitaaliset toimintamallit edistävät yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta ja ehkäisevät eriytymiskehitystä. Tämä edellyttää kaikille oppilaille tasavertaisia mahdollisuuksia sekä laitteiden että niiden käyttövalmiuksien osalta. Koulutus- ja kulttuuripolitiikalla on tärkeää pyrkiä johdonmukaisesti edistämään kaikkien kykyä hyötyä digitalisaation mahdollisuuksista ja esimerkiksi pääsyä digitaaliseen ympäristöön kouluissa ja kirjastoissa.

Sivistysvaliokunta yhtyy selonteon kirjauksiin siitä, että teknologian kehittyessä nopeasti on yhä tärkeämpää varmistaa yhdenvertaisten osallistumisoikeuksien toteutuminen myös digitaalisissa tietoverkoissa ja palveluissa. Selonteossa todetun mukaisesti erityistä huomiota tulee kiinnittää haavoittuvimmassa asemassa olevien väestöryhmien osallistumismahdollisuuksien turvaamiseen. Digitalisaatiokehitys ei saa johtaa siihen, että esimerkiksi vammaisten tai ikääntyneiden henkilöiden pääsy palveluihin ja tiedonsaantiin estyy käytännössä.

Urheilu- ja liikuntatoiminta

Ihmisoikeuspolitiikka liittyy monin tavoin myös urheiluun, vaikka tätä sektoria ja näkökulmaa ei tuoda selonteossa erityisesti esille. Mm. yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja syrjimättömyys liittyvät vahvoina teemoina kaikkeen urheilutoimintaan. Ihmisoikeudet ovat urheilussa kaiken toiminnan perustana lasten oikeuksien toteutumisesta ja hyvän valmennuksen tunnuspiirteistä lähtien.

Kansalliset urheilujärjestöt voivat vaikuttaa kansainväliseen urheilupolitiikkaan mm. edellyttämällä kansainvälisten urheilutapahtumien järjestämisessä vastuullisuuskriteerejä, joissa painotetaan ihmisoikeusnäkökulmaa. Enenevässä määrin myös esikuvina toimivat yksittäiset urheilijat ottavat kantaa ihmisoikeusloukkauksia koskeviin kysymyksiin.

Urheilijoiden äänen kuuluminen on tärkeää, ja urheilijoiden ilmaisun vapautta tulee vaalia. Valiokunta katsoo, että urheilijoita ei kuitenkaan saa jättää asiassa yksin eikä vastuuta ihmisoikeuksien näkyvästä puolustamisesta tule urheilusektorilla jättää yksittäisten urheilijoiden varaan.

Selonteossa todetaan sananvapauden turvaamisen osalta, että tieteen- ja taiteentekijöiden tulee voida tehdä työtään sekä saattaa sitä julkisuuteen ilman heihin kohdistuvaa uhkailua ja häirintää. Sama koskee luonnollisesti kaikkia sivistyksen parissa toimivia, myös urheiluvaikuttajia.

Valiokunnan saaman selvityksen mukaan vastuullisuuden painoarvo on lisääntynyt erityisesti liikuntaa edistäville järjestöille myönnettävissä opetus- ja kulttuuriministeriön yleisavustuksissa, joten mm. tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden sekä turvallisen ja terveellisen toimintaympäristön toteuttaminen huomioidaan aiempaa vahvemmin avustuksen määrää arvioitaessa. Sivistysvaliokunta pitää valtionavustusten myöntöperusteiden tämänsuuntaista kehitystä tarkoituksenmukaisena.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sivistysvaliokunta esittää,

että ulkoasiainvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto SiVL 6/2022 vp

Helsingissä 17.3.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Paula Risikko kok
varapuheenjohtaja Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Sanna Antikainen ps
jäsen Jukka Gustafsson sd
jäsen Veronika Honkasalo vas
jäsen Ville Kaunisto kok
jäsen Hilkka Kemppi kesk
jäsen Mikko Kinnunen kesk
jäsen Pasi Kivisaari kesk
jäsen Noora Koponen vihr
jäsen Pirkka-Pekka Petelius vihr
jäsen Sofia Vikman kok

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Maiju Tuominen